

γοῦν ἀπ' αὐτόν, ἀλλά τόν. προβάλλουν εἰς τό μέλλον ὡς εἶδωλο πού θέλγει τή νοσταλγία τῶν ἀνθρώπων καί ὑποθάλλει τήν ἀνομολόγητη θρησκευτικότητά των. Ἔτσι ἐσοδεύουν τά ρεύματα τοῦτα τή θρησκευτικότητα τῶν ἀνθρώπων καί τήν μεταχειρίζονται γιά τόνσκοπό τους. Τό εἶδωλο τῆς εὐτυχίας, πού τά θεωρητικά συνεργεῖα τῶν "ἰδεολογιῶν" προβάλλουν μέσα στό ἀβέβαιο καί ἀδιόρατο μέλλον, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά τό παραμορφωμένο πρόσωπο τῆς θρησκείας, ἔστω κι' ἀν' ἡ πολιτεία εἶναι ἐκείνη πού ἐπιστρατεύει σήμερα τοὺς ἀνθρώπους, κι' ὄχι, ὅπως ἄλλοτε, ἡ θρησκεία. Ἡ πολιτεία μάλιστα θέλει νά ἐπιταχύνη ἐκεῖνο πού κατά τή θρησκεία ἔπρεπε νά ὠριμάσῃ μέ τό θέλημα τοῦ θεοῦ. Κι' ὅπως ἄλλοτε τόν πιστό τοῦ Ἰσλάμ δέν τόν ἐχώριζε τίποτε ἄλλο ἀπό τόν παράδεισο παρά ἡ παρουσία τῶν ἀπίστων ἐπί τῆς γῆς, κι' αὐτούς ἔπρεπε νά τοὺς περάσῃ ἐν στόματι μαχαίρας, τό ἴδιο καί σήμερα κατά τήν πίστη τῶν "ἰδεολογιῶν" τίποτε δέν χωρίζει τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τήν εὐτυχία της παρά ἡ ἀντίθετη ἰδεολογία. Τήν πεποίσηση τούτη μοχθοῦν τά θεωρητικά συνεργεῖα νά τήν πλάσουν σέ καινούργιο μῦθο.

Ὁ μῦθος ὅμως δέν σιηνόθετεῖται οὔτε στηρίζεται ποτέ σέ θεωρία, ἀλλά ἀναδύεται σιγά - σιγά ἀπό τήν ψυχή τῶν ἀνθρώπων καί τό φέγγος του χύνεται σ' ὅλη τήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Ὁ μέγας μῦθος πού γίνεται καταβολή καινούργιου πολιτισμοῦ εἶναι γέννημα βαθύτατης ψυχικῆς χρείας τῶν λαῶν κι' ὄχι ἐπινόημα τῆς τεχνικῆς ἢ τῆς τυποποιημένης "ἰδεολογίας". Τότε μόνον γίνεται ὁ μῦθος βάση καί πλήρωμα τῆς τέχνης καί τοῦ πνεύματος ἐνός λαοῦ. Τά πρῶτα μάλιστα μηνύματα τῶν μεγάλων κοσμοπλαστικῶν καί κοσμοϊστορικῶν μύθων γίνονται ὁρατά μέ τήν τέχνη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου συγκεντρώνεται τό καινούργιο πνεῦμα καί καταλύει ὕστερα ἀπό ἐπίπονο ἀγῶνα πού ἔναμε μέ τ' ἀπειράριθμα μικρά ὁμόχρονα δαιμονικά. Ἀ-

πεναντίας ή εποχή μας, όσο πλούσια τεχνική κι' αν έχη, είναι βέβαιο ότι αρχιτεκτονική φυσιογνωμία δέν έχει, έκτός πιά αν επίμνηκάνεις τούς θλιβερούς μόρφασμούς τής τεχνικής νά τούς αναγνωρίζη για αρχιτεκτονική. Κι' είναι ή εποχή αρχιτεκτονικά άστεγη, γιατί κατάντησε άμυθη, καί από ένδεια τείνει μέ έγκεφαλικό φανατισμό νά μεταβάλη τή θεωρία σέ μύθο.

Ό,τι είπαμε πριν για τούς πολιτικούς πού μυθοκοπούν δίχως παρουσία μυθικού σπέρματος μέσα τους, τό ίδιο έχομε νά είπομε καί για τούς αρχιτέκτονες τής εποχής, πού δουλεύουν, όπως τούς υπαγορεύει ή τεχνική, δίχως αρχιτεκτονική πλαστικότητα καί νοημοσύνη. Τά μικρά εκείνα δαιμονικά, πού κατώρθωσαν νά σχηματισθούν σέ όρατή μορφή μέσα στή σύγχρονη αρχιτεκτονική, μάς μιλούν άρνητικά περισσότερο για κείνο πού χάσαμε, παρά θετικά φιά κείνο πού έρχεται, δηλαδή φανερώνουν κι' αυτά τήν αρχιτεκτονική ένδεια τής εποχής. Καί είναι εύκολο νά καταλάβη κανείς, ότι οί ταραγμένοι εκείνοι καί θλιβεροί μόρφασμοί τής τεχνικής, πού σφετερίζονται τό όνομα τής αρχιτεκτονικής, τό μεγαλύτερο κακό τό κάνουν σέ τόπους μέ μεγάλη ιστορικότητα, ένω σέ τόπους δίχως ιστορία ή ανάγκη τής ζωής καταπίνει ό,τι τής προσφέρεις. Έτσι στήν Ελλάδα, όπου ή αρχιτεκτονική νοημοσύνη τοῦ ανθρώπου έφθασε σέ άρτιώμαφα μορφής καί όπου πραγματικά ποτέ δέν έλειψε ή αίσθητική τοῦ χώρου καί σ' αυτά ακόμα τά απλούστατα κτίσματα τών Ελλήνων χωρικών, οί μόρφασμοί αυτοί τραυματίζουν τήν εύαισθησία καί ανακόπτουν τήν άνετη χρήση τοῦ χώρου.

Έπίσης λαοί δίχως ιστορικότητα είναι εύκολο νά αποδεχθούν οίσοδήποτε σύμβολο ή καί οιαδήποτε θεωρία καί μέ τή σκληρότητα τής κρατικής πειθαρχίας νά τά μεταβάλουν σέ σφραγίδα τής ζωής των. Τά σύμβολα τούτα, όσο έξωτερικά καί

υπολογισμένα κι' αν είναι, έπειδή μέ τήν κρατική έξουσία γίνονται κοινόχρηστα, αρχίζουν νά ένώνουν τόν λαό πού δέν έχει ιστορία. Έτσι ένώθησαν άλλοτε οί Σλαῦοι τῆς Βαλκανικῆς κάτω από τά σύμβολα τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού παράλαβαν έτοιμα από τούς Βυζαντινούς καί τά άσπάσθησαν όμαδικά. Τό φαινόμενο τοῦτο παρατηρεῖται πάντοτε, όταν υπάρχει ένας κύκλος πολιτισμοῦ μέ άνώτερη πνευματικότητα καί πλάι σ' αυτόν υπάρχουν λαοί πού δέν έχουν ακόμα άθροισθῆ σέ έσωτερική κοινωνικότητα, οὔτε ύψωθῆ σέ καμμιά πνευματικότητα. Τότε μόνον μετακινούνται τά σύμβολα από λαό σέ λαό.

Απεναντίας λαοί μέ μεγάλη ιστορικότητα δέν παραλαβαίνουν ποτέ έτοιμα σύμβολα από άλλους, κι' όταν ακόμα ύποταχθοῦν, αλλά μεταπλάθουν ό,τι κρίνουν γόνιμο νά λάβουν. Είδαμε πώς ό έλληνισμός άγωνίσθηκε αιώνες νά μεταπλάσῃ τό χριστιανικό πνεῦμα καί νά τοῦ δώσῃ τή θέσῃ πού από πνευματική άγρύπνια εἶχε κρατήσῃ κενή καί προορίσει "τῷ άγνώστῳ θεῷ". Είδαμε πώς μέ τή μεγάλη του άνθρωποπλαστική δύναμη, δίχως χειρονομία καί ρητορισμό, έδωκε κατά τό Είκοσιένα έκφραση τοῦ έθνισμοῦ του, πού ἦταν ταυτόχρονα καί άνθρωπισμός. Χωρίς θόρυβο, αλλά καί δίχως ἠθική δυστοκία, άνανεώνει σέ κάθε κρίσιμη στιγμή τήν όντότητά του. Πιστεύομε ότι ό μυθοπλαστικός άνθρωπισμός τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας, λιτός, πνευματικός μαζικός ὕλικός, δηλαδή κλασσικός, δίχως ρομαντισμούς πού νά ταραξοῦν τήν ανθρώπινη άξιοπρέπεια, θά άποτελέσῃ τήν πηγῆ τῆς καινούργιας πνευματικῆς δημιουργίας.

“Ο μῦθος έδῶ στόν τόπο μας πλάθεται άδιάκοπα από μέσα του καί πλάθει ταυτόχρονα τήν ψυχῆ τοῦ λαοῦ μας. Κανένα ιστορικό γεγονός πού γίνεται βίωμα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς δέν μένει έδῶ άμυθο καί άτραγούδιστο. Δέν είναι έδῶ ἡ αποκάλυψη οὔτε τά θεωρητικά συνεργεῖα τῶν "ιδεολογιῶν" εκείνα πού θά πλάσουν

τήν ἐσωτερικότητα καί θά τήν ὑψώσουν σέ πνευματικότητα. Ἡ
 θρησκευτικότητα στήν Ἑλλάδα ἦτανε πάντα συγκρατημένη στά
 ὅρια τῆς μορφῆς καί ταυτίζονταν μέ τόν ἀνθρωπισμό. Τό ἱερό
 στούς ἀρχαίους Ἕλληνες ἐπήγαζε ἄμεσα ἀπό τό ἀπτό καί ὁμορ-
 φο, ἀπό τήν αἰσθητή ὁμορφιά. Ἡ σταυροφορία δέν εἶναι ἔννοια
 ἐλληνική, γιατί ἐδῶ ἡ θρησκεία ἔγινε πάντοτε ἓνα μέ τήν τέχ-
 νη, ἐνῶ ἄλλοῦ ἔμεινε χωριστή καί ὠδήγησε σέ φανατικούς ξε-
 τραχηλισμούς. Ἐπίσης ὁ λογισμός, δηλαδή ἡ θεωρία, ὁποιαδή-
 ποτε κι' ἄν ἦταν, ἐφ' ὅσον ἦταν αὐτόχθονη, ἐνώθηκε πάντα μέ
 τή χάρη τοῦ λόγου, καί ποτέ δέν ἔγινε νεφέλωμα.

Ἡ ἐλληνική τέχνη ἀπό τᾶλλο μέρος εἶναι ἡ μόνη πού ὑπερ-
 νίκησε τοὺς ἐθνικούς ὅρους, τίς τοπικές καί φυλετικές προϋ-
 ποθέσεις, δίχως ν' ἀρνηθῆ τόν τοπικό της ἀνθρωπισμό, γιά τοῦ-
 το καί μιλάει σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δίχως πάθος, δίχως κα-
 τεύθυνση καί δίχως "ἰδεολογία". Πρώτη φορά φανερώνεται ἐδῶ
 ὁ ἄνθρωπος ὄχι ὡς μετριοκρατία τῶν πολλῶν, οὔτε ὡς δεσπο-
 τισμός τοῦ ἐνός, ἀλλά ὡς ὑψιστή ἔνταση ὅλου τοῦ ἐμφύχου πλη-
 ρώματος τοῦ τόπου. Ἡ ἐλληνική τέχνη δηλώνει, ὅτι τό ἀνώτε-
 ρο πού εἶχαν νά εἰποῦν οἱ Ἕλληνες δέν τό εἶπαν μέ τή λογι-
 κή, ἄν καί ἦταν οἱ δημιουργοί τῆς λογικῆς. Τοῦτο σημαίνει
 ὅτι ἔμειναν μέσα τους ἀπλοί, κράτησαν τήν ἀπλότητα ἐκεῖνη
 πού εἶναι ταυτόχρονα καί βάθος. Καί τό νεώτερο ἐλληνικό δη-
 μοτικό τραγοῦδι φανερώνει, πῶς ὅ,τι ὑψηλότερο εἶχε νά εἰπῆ
 ὁ νέος ἐλληνισμός τό εἶπε μέ τήν τέχνη.

Ἀπ' αὐτήν τή δύναμη τῆς τέχνης κι' ὄχι ἀπό τή θεωρία πι-
 στεύομε ὅτι θά ξαναδώσει ἀκαίρους βλαστούς ἢ αἰωνόβια ἐλλη-
 νική δρῦς, ἢ παράδοση. Ὁ λαός ἔχει μεγάλα βιώματα, πού καρ-
 τεροῦν τοὺς τεχνίτες νά τά μορφώσουν σέ ἀγάλματα. Μόνον ἔ-
 τοι θά τόν συνοδεύσουν ἁρμονικά πνεύματα πρὸς τό μέλλον. Μό-
 νον, ὅπου πέφτει ἡ ἀχτίνα τῆς τέχνης λάμπει αἰώνια ἡ ζωὴ τῶν

Ἑλλήνων. Ὁ μῦθος πάλι, πού τόσο τόν φιλολογοῦμε ἐμεῖς σή-
 -μερα, εἶναι ἡ πηγή τῆς τέχνης καί ἡ ἐποπτική προβολή της
 ὡς παράδειγμα ἀλήθειας πού ἀγγίζει τήν αἰωνιότητα. Πνευμα-
 τική κοινωνία καί πολιτισμό θά ἰδρῦσῶμε ἐμεῖς οἱ νέοι Ἑλ-
 ληνες, ὅταν κατορθώσῶμε τό μυθικό σύθαμπο πού στεφανώνει τήν
 ψυχικότητα τοῦ λαοῦ μας νά τό μετατρέψῶμε σέ φέγγος. Τοῦτο
 γιά τόν Ἑλληνα δέν γίνεται ἀλλιῶς παρά μέ τή μεγάλη τέχνη
 καί τή φιλοσοφία ὡς σύντροφός της. Ὅπως στήν ἀρχαιότητα οἱ
 Ὀλύμπιοι θεοί, μορφώματα τῆς ὑψηλῆς τέχνης τοῦ ἔπους, διά-
 λυσαν τό μυθικό σύθαμπο τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, παραμέρισαν τήν
 κατώτερη πολυδαιμονία, καί μέ τά ὁμηρικά ἔπη, τά ἀττικά
 γλυπτά καί τόν δωρικό ναό ἔλαβαν ἀπτή ὄντότητα, ἔτσι καί σή-
 -μερα θά λάβῶμε συνείδηση γιά τό εἶναι μας, ἂν ἡ τέχνη μαζί
 μέ τή φιλοσοφία ὑψώσῃ τά βιώματα τοῦ λαοῦ μας σέ πλαστικές
 ὄντότητες ἀπέναντί του. Βίωμα καί ὕφος, πλήρωμα καί μορφή,
 πάθος καί λόγος εἶναι ἀνάγκη νά δουλευθοῦν τό ἕνα μέ τᾶλλο
 γιά νά ἀρμοσθοῦν σέ πνευματική ὑπαρξη, πού νά σκορπίζει γύ-
 -ρωθῆ της, μαζί μέ τήν ὀμορφιά καί τήν ἀλήθεια, τό μυθικό
 φέγγος.

Ἀπό τήν ἐσωτερική λοιπόν ἀναγκαιότητα τοῦ τόπου καί τόν
 χαρακτήρα τοῦ νεοελληνισμοῦ προκύπτει, ὅτι οὔτε ὁ homo eco-
 -nomicus οὔτε ὁ homo technicus εἶναι δυνατόν νά λάβουν στήν
 Ἑλλάδα τή σιληρότητα καί τήν στυγνότητα πού λαβαίνουν ἄλ-
 -λοῦ. Εἶναι ἀντίθετο μέ τόν χαρακτήρα μας νά δεχθοῦμε, ὅτι ὁ
 οἰκονομικός καί τεχνικός ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νά καλύψουν
 ποτέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς μας, ὅτι αὐτό τό εἶδος ἄν-
 -θρώπου μπορεῖ νά γίνῃ βάση γιά τή σύνθεση τῆς ζωῆς μας. Τήν
 οἰκονομία παντοῦ, περισσότερο ὅμως ἐδῶ, τήν γεννάει τό πνεῦ-
 -μα, γιά τοῦτο δέν γίνεται αὐτή νά συντάξῃ τή ζωή ἑνός λαοῦ
 μέ ἰδέες. Τά αἰτήματα τῆς ἐποχῆς, τοῦτο πρέπει νά τό κατα-

λάβωμε, δέν εἶναι μονάχα οἰκονομικά καί τεχνικά. Οὔτε εἶναι δυνατόν ὁ δαιμονισμός τῆς τεχνικῆς καί τῆς οἰκονομίας νά δημιουργήσῃ ποτέ πνευματικό μῦθο, δηλαδή φῶς τῆς ζωῆς. Ἀντίθετα, ὅπου ἡ οἰκονομία καί τεχνική γίνονται αὐτοσκοποί τῆς ζωῆς, ἀποσυνθέτουν τά μυθικά της στοιχεῖα, δηλαδή τήν ἀνώτερη ἐνότητα καί μεταφυσική ρίζα τῆς ζωῆς. Ἡ τεχνική, πού τόσο ξεθώριασε τήν ψυχικότητα τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἡ κυριώτερη αἰτία πού λυθῆκανε τά στοιχεῖα τῆς ζωῆς καί ἔπεσαν οἱ ἄνθρωποι στόν πρωτογονισμό τῶν αἰσθημάτων καί τῶν ἰδεῶν. Ἀλλά καί ἡ γυμνή ροπή πρὸς εὐδαιμονία, πού καταντάει ἀγελαία τῆ ζωῆ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι δικό της τέκνο.

Κι ὅμως ἡ ἀνθρωπότητα καμμιά τεχνική κατάχτηση δέν μπορεῖ νά παρατήσῃ ἢ ν' ἀθετήσῃ. Ὅσο τραγικός κι' ἂν γίνεται ὁ δρόμος της πρέπει νά τόν διανύσῃ, ἀλλιῶς ἡ μελλοντική σύνθεσι τοῦ μύθου της δέν θ' ἄχῃ πληρότητα. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος τείνει φύσει πρὸς τήν εὐδαιμονία του, εἶναι ἀναμφισβήτητο γεγονός. Ὅμως ὁ καλός νοῦς, μοναδικός φίλος τοῦ ἀνθρώπου, θά τόν προφυλάξῃ καί πάλι ἀπό τό δόγμα, ὅτι θά φθάσῃ ποτέ σέ τελειωτική, ἰδανική τάξη τῆς ζωῆς. Αὐτός πάλι ὁ καλός νοῦς, καθώς βάζει σήμερα σέ κίνηση μιὰ δύναμη πρωταρχική τῆς ζωῆς, δηλαδή τήν αὐτοπρόσωπη ἐργασία, ἐλευθερωμένη ὅμως ἀπό τήν παράλληλη νάρκη περὶ εὐτυχίας, θά τήν ὑψώσῃ στήν περιωπή τοῦ ἠθους καί μ' αὐτήν θά καταδιώξῃ καί τήν τεχνική καί τήν οἰκονομία. Τήν πρωταρχή ὅμως ἐνός καινούργιου κοσμοπλαστικοῦ μύθου ἢ μιᾶς καινούργιας θρησκευτικότητας πρέπει νά τήν ζητήσωμε, πολύ πέρα καί ἀπό τό ὑψηλό ἦθος τῆς αὐτοπρόσωπης ἐργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Συστηματική καὶ ἱστορική εἰσαγωγή.

1.	Ἡ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ.....	3.
2.	Ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ πολιτισμοῦ.....	4
3.	Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν Χριστιανισμό. .	5
4.	Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν Ἀναγέννηση..	7
5.	Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς δια- φωτίσεως.....	9
6.	Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν Χέρντερ (1744-1803).....	16
7.	Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας κατὰ τὸν Κάντ (1724-1804).21	
8.	Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοῦ Ἐγγέλου (1770-1831)..29	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Οἱ σκοποὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

1.	Φύσις καὶ ἱστορία.....	37
2.	Νομοτέλεια καὶ ἐλευθερία.....	38
3.	Φυσικὸς καὶ ἱστορικὸς νόμος.....	41
4.	Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου.....	43
5.	Ἡ οὐσία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ παρερμηνεία τῆς ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό.....	46
6.	Οἱ σκοποὶ τῆς ἱστορίας.....	51
7.	Οἰκονομία καὶ τεχνική.....	55
8.	Ἡ τέχνη , ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία.....	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ἱστορία καὶ ζωὴ.

1.	Ἡ σχέση τοῦ παρόντος μέ τό παρελθόν.....	64
2.	Οἱ λαοὶ ὡς δημιουργοὶ τῆς ἱστορίας.....	68

3.	Ἡ κοινωνία ὡς ἱστορική μορφή.....	72
4.	Ζωή καὶ ἱστορία.....	75
5.	Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας.....	77
6.	Ἡ ἱστορική πραγματικότητα, ἡ ἱστορική ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας.....	81
7.	Οἱ τρόποι τῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς.....	86
8.	Ἡ ἰδέα.....	88
9.	Ἡ παράδοση.....	99
10.	Ἡ ζωή.....	102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

	Ἡ φιλοσοφία καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.	
1.	Ἡ τροπή τῶν καιρῶν.....	104
2.	Ἡ ἱστορική μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.....	110
3.	Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Εἰκοσιένα.....	116
4.	Ἡ ἑλληνική σχεδία τοῦ βίου.....	122
5.	Τὰ βιώματα τοῦ λαοῦ, ἡ γλῶσσα καὶ ὁ πεζὸς λόγος..	127
6.	Ἡ ἀνθρωπιστική μας παράδοση καὶ τὸ τραγικὸν στοι- χεῖο τῆς ζωῆς.....	137
7.	Τὰ κλασσικά κείμενα καὶ ἐμεῖς.....	141
8.	Ἑλληνισμός καὶ Χριστιανισμός.....	167
9.	Οἱ τεχνητοὶ μῦθοι τῶν εὐρωπαϊκῶν "ἰδεολογιῶν" καὶ ὁ μυθοαλεστικὸς ἀνθρωπισμὸς τοῦ λαοῦ μας...	170